

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Kadim Değerlerden Modern Yaklaşımlara Türk Dünyasında Kadın ve Aile Sempozyumu Özel Sayısı

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

Special Issue of the Symposium on Women and Family in the Turkic World: From Ancient Values to Modern Approaches

Özel Sayı - 1 / 2026 - E-ISSN-2148-9289

**TÜRK KADININ HAVACILIK TARİHİNDEKİ BAŞARILARI: TÜRK DÜNYASININ KADIN
PİLOTLARI (1933-1943)**

**The Achievements of Turkish Women in Aviation History: Women Pilots of The Turkic World
(1933–1943)**

Hava SELÇUK

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr., Erciyes University

e-posta /e-mail: hselcuk@erciyes.edu.tr

Orcid: 0000-0002-9136-9158

Atıf/©: Selçuk, H. (2026), “Türk Kadının Havacılık Tarihindeki Başarıları: Türk Dünyasının Kadın Pilotları (1933-1943)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kadim Değerlerden Modern Yaklaşımlara Türk Dünyasında Kadın ve Aile Sempozyumu Özel Sayısı*, Sayı 1, ss. 182-192

Citation/©: Selçuk, H. (2026), “The Achievements of Turkish Women in Aviation History: Women Pilots of The Turkic World (1933–1943)”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Special Issue of the Symposium on Women and Family in the Turkic World: From Ancient Values to Modern Approaches*, Special Issue 1, pp. 182-192.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 08.04.2026
Kabul Tarihi-Accepted Date : 07.08.2026
Sayfa Numarası-Page Numbers: 182-192
Doi : 10.46790/erzisosbil.1925711

Özel Sayı Editörü / Special Issue Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Asist. Prof. Dr. Kader ALTIN

Notlar/Notes

Bu yazı 24-25 Kasım 2025 tarihinde Erzincan’da düzenlenen *Kadim Değerlerden Modern Yaklaşımlara Türk Dünyasında Kadın ve Aile Sempozyumu*’nda sözlü tebliğ olarak sunulmuştur.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

TÜRK KADININ HAVACILIK TARİHİNDEKİ BAŞARILARI: TÜRK DÜNYASININ KADIN PİLOTLARI (1933-1943)

The Achievements of Turkish Women in Aviation History: Women Pilots of The Turkic World (1933–1943)

HAVA SELÇUK

Öz:

Tarihsel süreç içerisinde kadınlar birçok meslekte başarı elde etmiş olsa da pilotluk mesleğinin hem yüzyılın yeni mesleği olması hem de kadın mesleği olarak başlangıçta kabul edilmemesi sebebiyle kadınların bu alanda yer alması gecikmiştir. Çalışmamızda Türk dünyasında 1933 ve 1943 yılları arasında savaş pilotu olarak görev yapan kadınlar incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın pilotları arasında Bedriye Tahir Gök, Sabiha Gökçen ve Eribe Kartal Hürkuş'un ön plana çıktığı görülmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde de Kırgız, Kazak ve Azerbaycanlı Türk kadınlarının pilotluk mesleğinde aktif görev aldıkları bilinmektedir. Azerbaycanlı Züleyha Seyidmemmedova, Leyla Memmedbeyova ve Sona Nuriyeva, Kırgız Jumagul Musaeva ile Kazak Hivaz Dospanova, dönemin önemli Türk kadın pilotları arasında yer almaktadır. Özellikle savaş pilotu olarak görev yapan Türk kadınları dönemin bütün olumsuz şartlarına rağmen pilotluk mesleğini başarılı bir şekilde icra etmişlerdir. Türk dünyasında kadın pilotların yer almasında ağır savaş şartlarının yanı sıra dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi şartları da etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Pilotlar, Türk Kadını, Sabiha Gökçen, Hivaz Dospanova, Leyla Memmedbeyova.

Abstract:

Although women have achieved success in many professions throughout history, their participation in the piloting profession was delayed due to it being a relatively new profession of the century and initially not being considered a women's profession. This study examines women who served as combat pilots in the Turkic world between 1933 and 1943. Among the first female pilots of the Republic of Turkey, Bedriye Tahir Gök, Sabiha Gökçen, and Eribe Kartal Hürkuş stand out. It is also known that Kyrgyz, Kazakh, and Azerbaijani Turkic women actively served in the piloting profession during the Soviet Union (USSR) era. Azerbaijani women Züleyha Seyidmemmedova, Leyla Memmedbeyova, and Sona Nuriyeva; Kyrgyz women Jumagul Musaeva; and Kazakh women Hivaz Dospanova are among the important Turkic women pilots of that period. Especially Turkish women who served as combat pilots successfully practiced the profession despite all the adverse conditions of the time. The presence of women pilots in the Turkic world was influenced not only by the harsh war conditions but also by the socio-economic and political conditions of the era.

Keywords: Female Pilots, Sabiha Gökçen, Hivaz Dospanova, Leyla Memmedbeyova

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde erkekler kadar kadınların da havacılık alanında büyük katkıları olmuştur. *Wright Kardeşler*'in ilk uçuşundan hemen sonra kadınların havacılığın gelişim sürecine dâhil oldukları görülmüştür. Amerika'da uçak kullanan ilk kadın olarak 1900'lerin başlarında Blanche Scott tarihe ismini yazdırmıştır. 1911 yılında lisanslı ilk kadın pilot unvanını alan Harriet Quimby İngiliz Kanalı'nı geçen ilk kadın pilot olmuştur. Bu dönemde kadınların sadece motorlu uçakları pilotluğu değil aynı zamanda paraşüt ve balon pilotluğu da yaparak havacılık faaliyetlerinde yer aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra 1906 yılında Lillian Todd uçak tasarımı konusunda büyük başarılar elde ederek uçak tasarımı yapan ilk kadın olarak tarihe geçmiştir (Ayyıldız, 2022:215). Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş aşamasında sadece siyasi, sosyo-ekonomik alanlarda değil bilim, teknoloji ve askeri alanlarda da kapsamlı inkılaplar gerçekleştirmiştir. Özellikle havacılık sektöründe yaşanan gelişmeler modern ordu için büyük bir önem taşımıştır. Özellikle Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk hava gücünün doğrudan savaşa etkisini gözlemlemiş ve Türk ordusunun gelecekte başarıya ulaşması için havacılık sektörüne büyük önem verilmesi gerektiği konusunda öngöründe bulunmuştur. Bu amaçla 16 Şubat 1925 tarihinde Türk Tayyare Cemiyeti kurularak sivil havacılığın ve havacılık şuurunun geliştirilmesi için ilk adımlar atılmıştır. Türkiye'de havacılık faaliyetlerinin kurumsallaşması ve halk arasında yaygınlaştırılması yönünde atılan bu adımlar hem Cumhuriyet'in modernleşme hedeflerine hem de güçlü bir ordu oluşturmaya yönelik önemli bir katkı sağlamıştır (Altuncuoğlu vd, 2021:110-112). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bu tür gelişmeler yaşanırken benzer gelişmeler inanan Sovyet Rusya'sında da yaşanmıştır. Özellikle İkinci Dünya savaşı yıllarına gelindiği zaman Sovyet Rusya'sında Savaş pilotu olarak yetiştirilen kadınların savaşlarda yer almaya başladığını görülmüştür. Bu kadınlar, pilotluk konusunda hazırlık eğitimlerini tamamladıktan sonra aktif olarak cephelerde görev yapmaya başlamışlardır. Bazı kaynaklara göre kadın pilotların özellikle gece uçuşlarında başarılı performans sergiledikleri ifade edilmektedir. Savaşıkları Almanlara karşı büyük korku salan kadın pilotlar gece gerçekleştirilen bu operasyonlar sırasında düşman hatlarına beklenmedik zamanlarda saldırılar düzenlemişlerdir. Bu durum Nazi subayları arasında büyük paniklere sebep olmuştur. Kadınların gece operasyonları onların Alman subayları tarafından "gece cadıları" olarak anılmalarına sebep olmuştur (Arbaç, 2019:255). Sovyetlerin savaşta görevlendirdiği kadın pilotlar içerisinde Türk asıllı olan kadın pilotlarda bulunmaktaydı. Azerbaycan, Kazak ve Kırgız Türkü kadın pilotların Sovyet Rusya adına II.Dünya Savaşında görev aldıkları görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında ele alınan Türk dünyasına mensup kadın pilotlar, yalnızca bireysel başarı hikâyeleriyle değil, aynı zamanda bulundukları siyasal ve toplumsal yapıların birer yansıması olarak değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların havacılık alanında yer alması, erken Cumhuriyet döneminin modernleşme politikaları ve kadınlara tanınan hakların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nde ise bu durum daha çok savaş şartlarının yarattığı zorunluluklar ve devletin kadınları üretim ve savunma süreçlerine dâhil etme politikasıyla açıklanabilir. Türkiye'de kadın pilotlar başlangıçta aktif bir savaş içerisinde yer almadıkları için daha çok bireysel başarılar ve hevesler ön plana çıkarken, Sovyet coğrafyasında kadın pilotların doğrudan savaşın aktif unsurları hâline geldikleri görülmektedir. Bununla birlikte her iki coğrafyada da kadınların havacılık gibi teknik ve askeri bir alanda varlık göstermeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Dolayısıyla Türk dünyasında kadın pilotların ortaya çıkışı yalnızca bireysel azim ve başarı ile değil, aynı zamanda dönemin sosyo-politik koşullarının sağladığı imkânlar ve zorunluluklar çerçevesinde şekillenmiştir.

1.TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN KADIN PİLOTLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı sonrasında kadınlar, eğitim, hukuk ve siyasal haklar alanında önemli kazanımlar elde etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, kız çocuklarının eğitime önem verilmiş ve toplumsal hayatta daha aktif rol almaları teşvik edilmiştir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar, kadınların modernleşme sürecindeki konumunu güçlendirmiştir. Bu bağlamda pilotluk mesleğinde de Bedriye Tahir Gökmen, Sabiha Gökçen, Eribe Tahir Hürkuş gibi kadınlar önemli başarılarla imza atmışlardır.

1.1.Bedriye Tahir Gökmen

Türkiye'nin ilk kadın pilotu unvanını taşıyan Bedriye Tahir Gökmen, Vecihi Hürkuş tarafından kurulan Vecihi Tayyare mektebine 1930'lu yıllarda katılan ve okulun 12 erkek öğrencisi arasında yer alan iki kadın kursiyerden biriydi. Mektepte yer alan diğer kadın kursiyer Vecihi Hürkuş'un yeğeni olan Eribe Kartal Hürkuş'tur. Eribe Kartal Hürkuş ilerleyen yıllarda Türkiye'nin ilk şehit sivil kadın pilotu olarak anılacaktır. Bedriye Tahir Gökmen'in uçuş okuluna kabul süreci oldukça zor olmuştur. Zira memuriyet görevine devam etmesi, yaşının 30 olması, annesine bakma gibi sorumluluklarının bulunması, kursun ücretli olması gibi etkenler onu oldukça zorlamıştır. Ancak kararlılığı ve disiplinli çalışması, pilot olmanın onun için geçici bir heves olmadığına anlaşılmaya vesile olmuştur. Tüm bunları göz önünde bulunduran Vehi Hürkuş Bedriye Tahir Gökmen'i desteklemiş ve sınava girmesine imkân sağlamıştır. Gökmen yazılı sınavlarda başarı sağlamıştır. Fakat Hava Kuvvetleri Müsteşarlığı tarafından düzenlenen sözlü ve uygulamalı sınava hava koşulları sebebiyle katılamamıştır. Bu nedenle resmi pilot diploması alamamıştır. Ardından Vecihi Tayyare mektebinin ekonomik sebeplerle kapanması üzerine havacılık kariyeri yarım kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Bedriye Tahir'in okulda uçuş yapabilen 6 öğrenciden biri olmuş ve tüm sınavlarını başarıyla tamamlamıştır. Her ne kadar resmi lisansa sahip olmasa da Bedriye Tahir Gökmen tek başına uçuş gerçekleştiren ilk Türk kadın pilot olarak Türk havacılık tarihinde yerini almıştır (Damgacı, 2023:43-52).

1.2. İlk kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen

Sabiha Gökçen 22 Mart 1913 tarihinde Mustafa İzzet Bey ile Hayriye Hanım'ın altıncı ve son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta hem annesini hem de babasını kaybeden Gökçen kardeşleriyle birlikte yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Hayatındaki en önemli dönüm noktalarından birini Mustafa Kemal Atatürk'ün 22 Eylül 1925 tarihinde gerçekleştirdiği Bursa ziyareti sırasında yaşamıştır. Sabiha Gökçen Atatürk'ün konaklayacağı Köşkü giderek onunla tanışma fırsatı bulmuş ve bir yatılı okulda eğitim görmek isteğini dile getirmiştir. Bu görüşme Gökçe'nin yaşamında köklü değişimlere yol açmıştır. Atatürk Sabiha Gökçen'i manevi kızı olarak evlat edinmiş ve onun eğitimine devam edebilmesi için gerekli imkânları sağlamıştır. Kadınların havacılık alanındaki temsiliyi güçlendiren öncü haline gelen Sabiha Gökçen ilk kadın Savaş pilotu unvanını kazanmıştır (Balcı-Karadeniz, 2018:1-7).

1938 yılında Başöğretmen olarak atandığı Türk Kuşu uçuş okulunda görev yapan Sabiha Gökçen 1955 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1955 yılında Balkan Paketi imzalanmasının ardından düzenlenen Balkan turuna katılmıştır. Tur kapsamında, Yugoslavya devleti tarafından kendisine “Beyaz Kartal Nişanı” ile “Hava Ordularının Brövesi” onurları verilmiştir. 1940 yılında meslektaşı Yüzbaşı Ali Kemal Esiner ile evlenen Gökçen, dönemin “kadının evlendikten sonra eşinin soyadını alması” kuralının aksine, eşine kendi soyadı olan Gökçen'i vermiştir. Başarılı bir kadın olan Sabiha Gökçen, Kore Savaşı'na asker pilot olarak katılmak istemiş, ancak BM tarafından kadın olduğu gerekçesi ile görev verilmemiştir. Bu durum askerlik ve pilotluk mesleklerinin erkeklere özgü görülmesi anlayışının açık biçimde yansıtması olarak ortaya çıkmıştır. Meslek seçimlerinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği düşüncesini savunan Gökçen, bu ideali yaşamı boyunca sürdürmüştür. Kadınların her alanda aktif roller alması gerektiğini savunan Gökçen, kendisinden sonraki kuşaklara örnek teşkil etmiştir. 1991 yılında Uluslararası Havacılık Federasyonu (FAI) tarafından havacılık alanındaki üstün başarıları nedeniyle Altın Madalya ile ödüllendirilen Gökçen, 1996 yılında ABD Hava Kurmay Koleji'nin mezuniyet törenine “onur konuğu” olarak davet edilmiştir (Balcı-Karadeniz, 2018:5).

1.3. Eribe Kartal Hürkuş

Eribe Hanım, *Vecihi Sivil Tayyare Mektebi*'nin ilk öğrencileri arasında sayılmamaktadır. Ayrıca, Vecihi Bey'in Eribe'yi kendi kızı olarak adlandırmasına rağmen Eribe'nin gerçekte kendi kızı olmadığı, küçük yaşta yetim kaldığı ve dayısı Vecihi Bey tarafından yetiştirildiği bilinmektedir. Bu durum, Vecihi Bey ile Eribe Hanım arasındaki özel bağın, biyolojik ilişkiden ziyade manevi bir evlatlık ilişkisi çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Vecihi Bey, Milliyet gazetesine 8 Eylül 1934 tarihinde verdiği beyanatta hem mezun olan hem de eğitimine devam eden öğrencileri ayrı ayrı sıralarken, Eribe Hanım'ı uçuş eğitimi devam eden öğrenciler arasında belirtmiştir. Bu listeye göre, o dönemde pilotluk yapmış olanlar Sait, Tevfik, Muammer, Abdurrahman, Salih, Rıza Beyler ile Bedriye ve Sadiye Hanımlardır. Eğitimine devam edenler arasında ise Mehmet Ali, Yaşar, Sami, Hikmet, Şükrü, Osman, Mustafa, İrfan Beyler ve Eribe Hanım yer almaktadır (Kurt, 2022:72). 1936 yılında Türkkuşu, Eskişehir İnönü'de planör ve

yelken uçuş eğitimi vermek amacıyla bir kamp kurdu. Bu kampa katılan 109 öğrencinin tamamı A, bir kısmı ise daha ileri seviyelerde B ve C bröveleri aldı. C brövesi alan 25 öğrenci paraşütcülüğe yönlendirildi. Bahsi geçen paraşütçüler Cumhuriyet Bayramı'nda bir gösteri yapmak için hazırlandıkları esnada öğrencilerden Eribe (Kartal, Hürkuş), paraşütünü açmada sorun yaşayınca yere çakıldı ve kısa bir süre sonra da hayatını kaybetti. Bu talihsiz olayla Eribe, Türk tarihine ilk kadın hava şehidi olarak geçti (Yıldırım, 2025:1037).

2.SOVYET DÖNEMİNİN KAZAK ASILLI TÜRK KADIN PİLOTU

Kazakistan tarihinde hem kültürel hem de sosyal alanda önemli katkılar sağlamış birçok kadın şahsiyet bulunmaktadır. Bu kadınlar arasında savaş döneminde Kazak kadınları, arka cephede fedakârca çalışmış ve zaferin kazanılmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu kadınlar arasında öne çıkan şahsiyetlerden bir de Hivaz Dospanova'dır.

2.1.Hivaz Dospanova (1922-2008)

Ekim 1941'de, Sovyetler Birliği tarihinde tamamı kadınlardan oluşan bir havacılık alayı kurulmuştur. Yaşları 17 ile 22 arasında değişen 195 kadından meydana gelen bu alay savaş sırasında büyük bir özveriyle görev yapmıştır. Bu havacılık alayının en tanınmış unsurlarından biri, 46. *Muhafız Gece Bombalama Havacılık Alayı*'dir. Almanlar tarafından "*Gece Cadıları*" olarak adlandırılmalarının sebebi ise bu alaya mensup kadınların kullandıkları Po-2 uçaklarının düşman radarları tarafından tespit edilememesidir. Pilotlar, hedefe yaklaştıklarında uçağın motorunu kapatıp sessizce havada asılı kalarak bombayı bırakmakta, ardından motoru tekrar çalıştırarak üslerine dönmektedirler. Alayın 23 kadın pilotuna Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verilmiş, bu birimin içinde tek Kazak pilot olan Hivaz Dospanova da yer almıştır. Dospanova, düşmanın stratejik hedeflerini etkisiz hâle getirmek amacıyla 300'den fazla görev icra etmiştir. Arkadaşları ona, boyunun küçüklüğü ve narin görünümünden ötürü "Katya" adını vermiştir. Hivaz Dospanova, aldığı çok sayıda yaraya rağmen görevlerinden geri adım atmamış ve savaş boyunca gösterdiği cesaretle öne çıkmıştır (Sakhi, 2023:101).

Hivaz Dospanova, 1922 yılında Kazakistan'ın Atyrau bölgesinde dünyaya gelmiştir. Liseden altın madalya ile mezun olarak eğitimini üstün başarıyla tamamlayan Dospanova, Sovyetler Birliği'nin pilot kahramanlarına duyduğu hayranlıkla büyümüştür. Hivaz Dospanova, yerel uçuş kulübünden yedek pilot lisansını almış ve Moskova'daki Jukovski Hava Kuvvetleri Akademisi'ne müracaat etmiştir. Ancak akademinin yalnızca erkekleri kabul etmesi nedeniyle müracaatı reddedilmiştir. Bir süre sonra Tıp Enstitüsü'nün birinci sınıfını tamamlayan Hivaz Dospanova, 1941 yazında savaşın başlamasıyla birlikte Saratov'daki askeri havacılık okuluna başvurmuştur. Mayıs 1942'de Sovyetler Birliği'nin kadın hava alayına dâhil olmuştur. 1942 baharında, havacılık tarihinde bir ilk olarak kurulan ve geceleri düşman hatlarına saldırılar düzenleyen kadın havacılık alayının bir parçası olarak cepheye intikal etmiştir. Dospanova'nın görev yaptığı alay, Kuzey Kafkasya, Kuban, Kırım, Ukrayna, Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya'daki muharebelere katılmıştır. Kazak pilot, 300'den fazla operasyon gerçekleştirmiş ve kritik düşman hatlarının yok edilmesine katkıda bulunmuştur. Savaş sırasında Dospanova, birçok tehlikeli durumla karşılaşmıştır. Bunlardan biri, 1943 baharında havaalanına iniş sırasında yaşanan çarpışmadır. Paškova ile uçağı, Makogon ve Svistunova'nın yönettiği uçakla çarpışmış, olay yerinde Makogon ve Svistunova hayatını kaybetmiştir. Dospanova ve Paškova sahra askeri hastanesine kaldırılmış, Hivaz başlangıçta yaşam belirtisi göstermediği için morga götürülmüş, ancak hemşirelerin müdahalesi ve doktorların çabasıyla hayata döndürülmüştür. Başlangıçta bastonla yürümek zorunda kalan Dospanova, kısa süre sonra görevine geri dönmüş ve muharebe ekibinin başkanlığına atanmıştır. Hizmetleri sırasında, "*Kızıl Yıldız*", "*II. Derece Vatanseverlik Savaşı Madalyası*", "*Kafkasya Savunması*", "*Varşova'nın Kurtuluşu*" ve "*Almanya Zaferi*" madalyaları ile onurlandırılmıştır. 2004 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile ülkenin en yüksek ödülü olan "*Halk Kahramanı*" Altın Yıldızı'na layık görülmüştür. Hivaz Dospanova, 2008 yılında hayatını kaybetmiştir (Sakhi, 2023:102-103).

3.SOVYET DÖNEMİNİN AZERBAYCAN ASILLI TÜRK KADIN PİLOTLARI

Azerbaycan tarihinde hem kültürel hem de sosyal alanda önemli katkılar sağlamış birçok kadın şahsiyet bulunmaktadır. Bu kadınlar, edebiyat, müzik ve el sanatları gibi alanlarda eserler vermekle kalmamış, aynı zamanda Büyük Vatan Savaşı'nda kahramanlık göstererek ve devlet işlerinde aktif roller üstlenerek toplumsal hayatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Savaş döneminde Azerbaycan kadınları, arka

cephede fedakârca çalışmış ve zaferin kazanılmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Özellikle havacılıkta, Azerbaycanlı pilotlar, cephe operasyonlarında kritik görevler üstlenmişlerdir. Kadın pilotlar Züleyha Seyidməmmədova, Leyla Məmmədbəyova ve Sona Nuriyeva öne çıkmaktadır (İlyasoğlu, 2020:11).

3.1.Leyla Alesker Kızı Memmedbeyova

Leyla Memmedbeyova, 17 Eylül 1909 tarihinde Bakü’de dünyaya gelmiştir. 12/13 yaşlarındayken annesi vefat etti. Babası ve üç amcası, onun annesizliğini hissetmemesi için ellerinden geleni yaptılar. Ailenin tek kız çocuğuydu, dört erkek kardeşin gözdesiydi. Ona, genç yaşta ölen halasının adı verilmişti. Leyla 1925’te, henüz 14 yaşındayken baba evinden ayrıldı. Aslen Kürdehaneli olan 19 yaşındaki Behrem Memmedbeyov’la evlendi. İlk çocuğu dünyaya geldiğinde 16 yaşındaydı. Eşi onun çalışmasına, aktif toplumsal hayata katılması konusunda onu teşvik etmiştirⁱ. 1930 yılında eğitimini tamamladıktan sonra şehirde hizmet sektöründe çalışmaya başlamış, 1931 yılında Azerbaycan Sivil Hava Filosuna katılan Leyla Memmedbeyova aynı yıl Bakü Havacılık Kulübü’nde eğitim alarak U-2 tipi uçakları kullanmayı öğrenmiş ve uçuş becerilerini geliştirmiştir. Ardından 1932 yılında Moskova Merkez Havacılık Kulübü’nde aldığı eğitim kapsamında paraşütçülük kursunu başarıyla tamamlamıştır. Moskova Tushino Havaalanı’nda 17 Mart 1933’te gerçekleştirdiği paraşüt atlayışı ile Sovyetler Birliği’nde kadın paraşütçüler arasında ikinci sıraya yerleşmiştir. 1933–1941 yıllarında Bakü Havacılık Kulübü’nde eğitmen-pilot olarak görev yapan Memmedbeyova, 1941–1942 döneminde kulüp başkanlığı yapmıştır. 1942–1947 yılları arasında planör-paraşüt bölümünün başkanlığını yürüten Memmedbeyova 1947–1949 yıllarında kulüpte yardımcı komutan olarak çalışmış ardından 1941 yılında “kıdemli eğitmen” unvanını almıştır. II. Dünya Savaşı sırasında cepheye gitme talebi kabul edilmemiştir. Çünkü iki çocuğu ve yaşlı annesi bakması gerekmektedir. Savaş süresince Sovyetler Birliği Kahramanı Adil Guliyev ve Azerbaycanlı pilotlar Hüseyin Bağirov ile Melik Maharramov gibi birçok başarılı pilotun yetişmesine katkıda bulunmuştur. 1949–1953 yıllarında Azerbaycan SSC Sanayi Bakanlığı’na bağlı özel uçak fabrikasında müdürlük yapan Memmedbeyova 1954–1961 yılları arasında ise “DOSAAF” Bakü şubesinde baş eğitmen olarak görev almıştır. 1961 yılında emekliye ayrılmıştır. Havacılık alanındaki hizmetleri dolayısıyla 1936 yılında SSCB Merkez Komitesi tarafından “Şeref Nişanı” ile ödüllendirilmiş, 1945 yılında “Kafkasya’nın Savunulmasına Katkı” madalyası ile onurlandırılmış ve “Emek Kahramanı” ile “Emek Emektarı” unvanlarını kazanmıştır (Vəliyeva, 2020:50). Son uçuşunu 1949 yılında yapan Leyla Hanım, yirmi yıl hizmetten sonra pilotluktan emekli oldu. Gökyüzünden ayrılmak ona zor gelmişti ama doktorlar sağlığından endişe ediyordu. Leyla Memmedbeyova, savaş ve sonrasındaki hizmetleri nedeniyle birçok ödül aldı. “Leyla Memmedbeyova 1989 yılının temmuz ayında vefat etti. Onu İkinci Fahri Hiyabanı’na (Bakü’nün onur mezarlığı) defnettiler. Ancak tüm Sovyetler’de tanınan, hakkında şiirler yazılan, filmler çekilen ilk kadın pilotumuz hakkında gazetelerde bir ölüm ilanı bile yayımlanmadı”ⁱⁱ.

3.2. Züleyha Seyidmemmedova

Züleyha Seyidməmmədova, Azerbaycan’ın ilk kadın pilotlarından biri olarak, savaşta gösterdiği cesaret ve başarılarla tarihî bir öneme sahiptir (ilyasoğlu, 2010:11). 19 Mart 1919’da Bakü’de dünyaya gelen Züleyha Seyidmammedova, 1934 yılında okul eğitimini tamamladıktan sonra Azerbaycan Sanayi Enstitüsü’ne girmiş ve 1938 yılında mühendis-jeolog olarak bu okuldaki mezun olmuştur. Aynı yıl, Bakü Havacılık Kulübü’nde uçuş eğitimine başlamış ve Ağustos 1935’te Moskova’da paraşütçülük kursunu başarı ile tamamlayarak 1. derece paraşütçü unvanını almıştır (Vəliyeva, 2020:48). Züleyha Hanım, Nazim Rza İsrəfilov’un yönettiği “Gökyüzü Sonsuz Bir Denizdir: Züleyha” filminde o günleri şöyle anlatacaktı:

“1932’de okuldayken sık sık sinemaya giderdim. ‘İsmet’ filmini izledim. Azerbaycan’ın ilk kadın pilotu Leyla Memmedbeyova’ya adanmış bu film bende çok derin bir iz bıraktı. Okuldan arkadaşlarla Zabrat havaalanına gezi düzenlenmişti. Orada ilk kez Leyla Hanım’ı gördüm. Pilot kıyafetindeydi. Bize yaklaşıp konuştu. O kadar etkilendim ki ona, ‘Leyla Hanım, ben de sizin gibi pilot olacağım,’ dedim. Gülümsedi, beni kucakladı ve dedi ki: ‘Duydum ki sporcusun. Çok iyi uçarsın!’”

1934’te ortaokulu bitiren Züleyha, eğitimine Azerbaycan Sanayi Enstitüsü’nün maden fakültesinde devam etti. Birinci sınıftayken, okul bünyesinde Bakü Aeroklubu’nun açıldığını duyunca büyük sevinç yaşadı ve uçuş kursuna yazıldı. Kısa sürede yaşlıları arasında öne çıktı, Azerbaycanlı kızlar arasında düzenlenen paraşütle atlama yarışmasında birinci olduⁱⁱⁱ.

1936 yılında, 21 yaşında “Şeref Uçuşu” gerçekleştirmiş ve aynı yıl Bakü Havacılık Kulübü’nde savaş pilotu olarak göreve başlamıştır. 1938 yılında Moskova’daki N. Jukovski Hava Akademisi’nin uçuş bölümüne kabul edilmesi, dönemin kadınları için önemli bir başarı olarak kayda geçmiştir. Seyidmammedova, II. Dünya Savaşı’na kadar Azerbaycan’da eğitimine devam etmiş ve savaşın başlamasının ardından cepheye katılmak için ısrarla başvurmuştur. 1941 yılının sonunda, savaş hava alaylarının kuruluşuna dâhil edilmiş ve 3. hava alayında görev yapmaya başlamıştır. Daha sonra bombardıman ve hafif gece bombardıman uçaklarında uçuşlar gerçekleştirmiştir. Seyidmammedova, Tamara Kazarinova komutasındaki 586. savaş hava alayında görev alarak Stalingrad ve Kursk cephelerinde, ayrıca Korsun-Şevçenko harekâtında aktif rol oynamıştır. Alay, Almanların demiryolu merkezleri ve cephane depolarına düzenlenen saldırılarla stratejik katkı sağlamış, Volga, Don, Voronej ve Dinyester nehirleri üzerinde görevler yürütmüştür. Savaş sırasında Berlin’e kadar ilerleyen alayla birlikte 500’den fazla savaş uçuşu yapmış ve 40 hava çatışmasına katılmıştır. Bu hizmetleri nedeniyle 2. dereceli “*Vatan Savaşı*” Nişanı, Kızıl Yıldız ve “*Zafer İçin Gösterdiği Cesaret*” madalyaları ile ödüllendirilmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından ordudan terhis edilen Seyidmammedova, 1946–1951 yılları arasında Azerbaycan Kızıl Kadınlar Komitesi’nde sekreter olarak görev yapmıştır. 1974 yılına kadar Azerbaycan SSC Sosyal Emek Bakanlığı’nda çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1947 yılında Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet’i milletvekili seçilmiştir. Ayrıca Azerbaycan Kadınlar Cemiyeti’nin başkanlığını üstlenerek kadın dostluğu ve barışı konularında çalışmalar yürütmüştür. Züleyha Seyidmammedova, 1999 yılında Bakü’de vefat etmiştir (Vəliyeva, 2020:48). Z. Seyidmammedova, *Təyyarəçinin qeydləri* (Bakü, 1969, Rusça) adlı kitabın yazarıdır. Onun hayatı ve faaliyetleri, Nazim Rza İsrailoğlu tarafından *Züleyxa və Göylər Sonsuz Bir Dənizdir* adlı filmlerde işlenmiştir (İbrahimova, 2025:659).

3.3. Sona Nurieva

1915 yılında Bakü’nün Emircan köyünde doğan, 1934 yılında Bakü Uçuş Okulu’nu bitiren Sona Piri kızı Nuriyeva, Poltava yakınlarındaki Bataysk Uçuş Okulu’nda eğitim aldı, savaş yıllarında arka cephede görev yaptı. Sona Nurieva 20 yaşında “*Lenin*” Nişanı’na, 1945’te ise “Onur Nişanı”na layık görüldü. Savaş sonrası Almanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan, Polonya ve Romanya hava hattında görev yapan S. Nuriyeva, SSCB Yüksek Sovyeti’ne (1. ve 2. dönem) milletvekili seçildi ve 1969 yılında emekli oldu (İsmailova, 2025:658).

4. SOVYET DÖNEMİNİN KIRGIZ ASILLI TÜRK KADIN PİLOTU

Kırgızistan tarihinde hem kültürel hem de sosyal alanda önemli katkılar sağlamış birçok kadın şahsiyet bulunmaktadır. Bu kadınlar Büyük Vatan Savaşı’nda kahramanlık göstererek ve devlet işlerinde aktif roller üstlenerek toplumsal hayatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu kadınlar arasında öne çıkan şahsiyetlerden bir de Jumagul Masaeva’dır.

4.1. Jumagul Musaeva (1922–?)

Jumagul Musaeva, 1930’lu yıllarda yetişmiş Türk dünyasının öncü kadın figürlerinden biridir. 1922 yılında Kırgızistan’ın Narın bölgesine bağlı Ak-Kuduk köyünde dünyaya gelen Musaeva, erken yaşta ailesini kaybetmiş, zorlu yaşam koşulları içinde eğitimine devam etmiştir. Devletin eğitim seferberliği kapsamında Frunze’deki yatılı okulda öğrenim görmüş, ardından işçi hazırlık okulu ve Kırgız Öğretmen Enstitüsü’nde eğitimini sürdürmüştür. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nde havacılığın hızla gelişmesi, genç kadınlar arasında yeni bir mesleki ideal yaratmıştır. Musaeva da bu atmosferden etkilenerek pilotluk eğitimi almaya karar vermiştir. 1938 yılında Frunze Aeroklubu’na katılan Musaeva, burada paraşüt, uçuş fiziği ve motor mekaniği konularında kapsamlı bir eğitim görmüştür. Eğitimci B. Vereninçenko rehberliğinde aldığı yoğun eğitim sonucunda 1940 yılında ilk bağımsız uçuşunu başarıyla tamamlamış ve Kırgızistan semalarında tek başına uçan ilk kadınlardan biri olmuştur. U–2 (Po–2) tipi uçaklarla 147 sorti uçuş gerçekleştirerek yalnızca bireysel bir başarıya değil, aynı zamanda Sovyet Orta Asya’sında kadınların teknik mesleklerdeki varlığına dair sembolik bir ilerlemeye de imza atmıştır. *Büyük Vatan Savaşı* döneminde cepheye gönüllü olarak katılmak istemişse de başvurusu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine akademik çalışmalara yönelmiştir. Kırgız Öğretmen Enstitüsü Coğrafya Bölümü’nü şeref derecesiyle bitiren Musaeva, Moskova’daki SSCB Bilimler Akademisi Coğrafya Enstitüsü’nde lisansüstü eğitim görmüş ve 1955 yılında “*coğrafya bilimleri adayı*” unvanını almıştır. Daha sonra Kırgız Kadın Pedagoji Enstitüsü müdürlüğü ve Kırgızistan Bilimler Akademisi Coğrafya

Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı olarak görev yapmıştır. Jumagul Musaeva'nın yaşamı, erken Sovyet döneminde kadınların eğitim, bilim ve teknik alanlardaki yükselişini temsil eden örneklerden biridir. Pilotluk kariyeri, kadınların havacılıkta yer almasının önünü açarken; coğrafya alanındaki akademik çalışmaları, Kırgızistan'daki bilimsel modernleşmenin temellerine katkı sağlamıştır. Onun biyografisi, "Sovyet kadın kahramanı" idealinin yerel bağlamda vücut bulmuş özgün bir örneği olarak hem Kırgız bilim tarihinin hem de kadın emeğinin toplumsal görünürlüğüne önemli bir göstergesidir (Bekturganova, 2007:233-238).

5. SONUÇ

Türk kadını tarihin her döneminde sosyal hayatın içinde yer almış yeri geldiğinde savaş alanlarında da mücadele etmiştir. Bununla birlikte özellikle kadınların teknik ve askeri mesleklerde, havacılık sektöründe çalışmaları sınırlı kalmıştır. Havacılık sektörünün biraz daha yorucu ve evden uzak yapılması, fazla mesai gerektirmesi, çocuklara bakma veya annelerine bakma gibi görevleri olan kadınların bu mesleğe dahil olmalarında engel oluşturmuştur. Bütün bunlara rağmen Türk kadının hem Türkiye Cumhuriyeti Devletinde hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devleti içerisinde havacılık sektöründe başarılar elde ettikleri görülmektedir. Türk dünyasının kadın pilotlarının bütün engellemelere rağmen havacılık sektöründe başarı elde etmelerinde onların bireysel başarılarının etkisi büyük olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün de desteği ile kadınların büyük başarılar elde etmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Bedriye Tahir Gökmen, Eribe Kartal Hürhuş ve Sabiha Gökçen havacılık tarihine ismini yazdırmış önemli ve öncü Türk kadınlarıdır. Sovyet Rusya'sında Azerbaycanlı, Kazak ve Kırgız Türk'ü kadınların havacılık alayında görev yaptığını şahit oluyoruz. İkinci Dünya Savaşının yaşandığı dönemlerde Almanlara korku veren pilotlar arasında Türk kadın pilotlar da bulunmaktaydı ki ifade ettiğimiz gibi "Gece cadıları" olarak isimlendirilmişlerdi. Sovyet Rusya'sında yaşayan ve Sovyet ordusunda görev yapan Hivaz Dospanova, Leyla Memmedbeyova, Züleyha Seyidmemmedova, Sona Nurieva, Jumagul Musaeva isimli kadınlar Türk dünyasının öne çıkan, havacılık tarihinin öncü kadınlarıdır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ARBAÇ, İ. (2019). “İkinci Dünya Savaşında Cephedeki Sovyet Kadınları”, *Kesit Akademi Dergisi*, 5(20), 244-265.
- AYYILDIZ, F. (2022). “Kadın Pilotlar: Önyargı ve Engellerin Aşılması”, *Havacılık Psikolojisi: Kavramlar, Araştırmalar, Uygulamalar*, Editör: Pınar Ünsal, Seda Çeken, İstanbul University Press, 209-238.
- BALCI, M., KARADENİZ, Y. (2018). “Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-7.
- BEKTURGANOVA, K., (2007). *Kırgız Toprağın Kızları / Kırgız Topraklarının Kızları*, Biyitik Yayınevi, Bişkek.
- DAMGACI, T. (2023), “Sivil Havacılıkta Toplumsal Cinsiyet Dengesi Geliştirme: Havacı Kadın Sicili Örneği”, *International Journal Of Aeronautics And Astronautics*, 4(2), 43-52.
- <https://anl.az/down/meqale/xalqgazeti/2015/may/439726.htm>, Erişim:09.10.2025
- <https://regionplus.az/az/articles/view/3052> Erişim:09.10.2025
- İBRAHİMOVA, K. (2025), “İkinci Dünya Mühâribesinin Azərbaycanlı Qadınları (Araşdırmalar, Nəticələr)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (3), 654-677.
- İLYASOĞLU, Rauf, Respublika, 12 Mayıs 2010, s. 11. <https://www.anl.az/down/meqale/respublika/2010/may/119090.htm>, Kasım 2025
- ALTUNCUOĞLU, N. (2012). *Kayseri Uçak Fabrikası*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayınları, Kayseri.
- KURT, E. (2022). “Türkiye’nin İlk Özel Uçuş Okulu: Vecihi (Hürkuş) Sivil Tayyare Mektebi”, *Belgi Dergisi*, 24, 61-91.
- SAKHI, Z. (2023). *Kazak Kadınlarının Siyasi, Sosyokültürel ve Eğitim Durumu (1933-1986)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- VƏLİYEVA, M., MANAFOVA, H., ABBASOVA, X. (2020), *Azərbaycanın Teyarecileri Böyük Vatan Müharibesinde (1941-1945)*, Azərbaycan Milli Kitabxanası.
- YILDIRIM, C. (2025), “Türk Hava Kurumu’nun Paraşüt Sporunun Gelişimine Yönelik Faaliyetleri (1935-2023)”. *Cumhuriyet’in Kuruluşundan Türkiye Yüzyılına Türk Spor Kongresi (25-27 Nisan 2024) Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1033-1066.

EXTENDED SUMMARY

Throughout history, Turkish women have actively participated in social life and, when necessary, have also struggled on the battlefield. However, women's participation in technical and military professions, particularly in the aviation sector, has remained limited. Although the representation of women in many professions has gradually increased throughout history, this increase has been relatively restricted in the field of piloting. The perception of piloting as a traditionally "male profession" and the requirement of long-term travel due to the nature of the occupation created additional disadvantages for women within the framework of gender roles. The demanding nature of the aviation sector, involving long periods away from home, overtime work, and responsibilities such as childcare or caring for elderly family members, constituted obstacles preventing many women from entering the profession.

Despite these challenges, Turkish women achieved significant successes in aviation both in the Republic of Türkiye and within the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). The personal determination and achievements of women played a major role in enabling female pilots of the Turkic world to succeed in aviation despite all obstacles. It is a well-known fact that, with the support of Mustafa Kemal Atatürk during the early years of the Republic, women began to achieve remarkable accomplishments. Nevertheless, Turkish women had historically taken active roles alongside men in every aspect of social life and, despite the conditions of their era, attained important achievements in aviation as well.

During the founding years of the Republic of Türkiye, women became more visible in public life, which enabled them to establish a presence not only in science, art, and sports but also in aviation. In this context, among the first female pilots of the Republic of Türkiye were Bedriye Tahir Gök, Sabiha Gökçen, and Eribe Kartal Hürkuş.

On the other hand, during the USSR period, Kazakh and Azerbaijani Turkish women were also actively involved in the profession of piloting, as indicated in various sources. For the first time in Soviet history, an aviation regiment composed entirely of women was established. Azerbaijani and Kazakh Turkish women served within this system. In this regard, Azerbaijani Turkish pilots Züleyha Seyidmemmedova, Leyla Memmedbeyova, and Sona Nuriyeva, Kyrgyz Turkish pilot Jumagul Musaeva, and Kazakh Turkish pilot Hivaz Dospanova are considered among the prominent female Turkish pilots of the era. These women overcame gender stereotypes both nationally and socially, leaving enduring marks on aviation history.

Particularly, Turkish women who served as combat pilots successfully carried out their duties despite all the negative perceptions of the time. It is known that Turkish female pilots serving within the USSR during World War II accomplished highly successful missions and received awards. Similarly, Sabiha Gökçen, recognized as the first female combat pilot in the history of the Republic, achieved remarkable success. As a highly accomplished woman, Sabiha Gökçen wished to participate in the Korean War as a military pilot; however, she was denied the opportunity by the United Nations on the grounds that she was a woman. This incident clearly reflects the widespread societal perception of the period that military service and piloting were professions reserved for men.

In conclusion, the emergence of female pilots in the Turkic world can be regarded not only as a result of individual achievements but also as an indicator of modernization ideals and social transformation

SONNOTLAR

ⁱ <https://regionplus.az/az/articles/view/3052>

ⁱⁱ <https://regionplus.az/az/articles/view/3052>.

ⁱⁱⁱ <https://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2015/may/439726.htm>.